

Akgül, Hülya Çalışkan – Kılıç, Sinan – Demirel, Serkan – Yılmaz, Erkan, “Trabzon İli Yüzey Araştırması 2021 Yılı Ön Sonuçları”, *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 8/14, ss.57-74.
DOI: 10.31765/karen.1071040

Bu makale etik kurul izni ve/veya yasal/özel izin alınmasını gerektirmemektedir.
This article doesn't require ethical committee permission and/or legal/special permission.

* Araştırma Makalesi / Research Article

** Dr. Öğr. Üyesi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Trabzon/TÜRKİYE
✉ hulyaakgul@ktu.edu.tr

ORCID : 0000-0002-6619-9898

*** Arş. Gör., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Van/TÜRKİYE
✉ sinankilic@yyu.edu.tr

ORCID : 0000-0003-3424-4081

**** Doç. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Trabzon/TÜRKİYE
✉ serkandemirel@ktu.edu.tr

ORCID : 0000-0002-7634-1421

***** Doç. Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Ankara/TÜRKİYE
✉ erylilmaz@ankara.edu.tr

ORCID : 0000-0002-3821-3648

Anahtar Kelimeler: Doğu Karadeniz Bölgesi, Trabzon, Yüzey Araştırması, Paleolitik Çağ, Demir Çağı, Yontmataş Buluntular

Keywords: Eastern Black Sea Region, Trabzon, Survey, Paleolithic, Iron Age, Lithic Material

Geliş Tarihi / Received Date: 10.02.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date: 11.04.2022

TRABZON İLİ YÜZEY ARAŞTIRMASI 2021 YILI ÖN SONUÇLARI*

Hülya ÇALIŞKAN AKGÜL** - Sinan KILIÇ***
Serkan DEMİREL**** - Erkan YILMAZ*****

Öz: Trabzon ilinin Klasik Çağ öncesi, Anadolu Arkeolojisinde şimdiki kadar yeterince araştırılmamış bir konudur. Trabzon, Karadeniz kıyılarındaki en önemli yerleşim bölgelerinden biri olmasına karşın Klasik Çağ öncesine ait somut arkeolojik veri oldukça az tespit edilmiştir. Eski kaynaklarda haklarında birtakım bilgiler verilen bölgenin eski halklarının, Klasik Çağ'da Anadolu'nun diğer yerlerine göre daha primitif bir yaşam sürdürdükleri, hatta bunun Roma Çağı için de geçerli olduğu açıktır. Ancak 2018 yılında başlayan Trabzon İli Yüzey Araştırması projesi, bölgenin uzak geçmişini ortaya çıkarmaya ve bölgenin geçmişine dair görüntüsünü değiştirmeye başlamıştır. Araştırmanın üçüncü yılı, ilin batı yarısını oluşturan Maçka, Akçaabat, Düzköy, Tonya, Beşikdüzü ve Şalpazarı ilçelerinde gerçekleştirilmiştir. Eylül 2021 tarihinde 20 gün süren araştırma neticesinde, Paleolitik Çağ'a tarihlendirilen yeni bir mağara ve yontmataş buluntularının saptanması ile birlikte söz konusu dönem için bölgenin artan önemi belgelenmiştir. Bunun yanı sıra ilk defa 2019 yılında saptanan Kalecik Kalesi'nin yeniden incelenmesi ile Doğu Karadeniz Dağları'nın kuzeyinde, Erken Demir Çağı'nda, kuzeydoğu Anadolu ve Kafkasya ile ilişkili daha çok verinin elde edilmesi sağlanmıştır. Önümüzdeki yıllarda devam edecek olan araştırmaların Trabzon ve çevre bölgelerin tarihsel süreç içerisindeki değerinin anlaşılmasına önemli katkılar sunacağı açıktır.

TRABZON SURVEY PROJECT: PRELIMINARY REPORT OF THE SEASON 2021

Abstract: Pre-classical period of Trabzon region has been undervalued in Anatolian Archaeology to date. Although Trabzon is one of the most important settlements on the Black Sea shore, concrete archaeological material dated to pre-classical period has not been recorded. This is also the case for the data about the region in ancient written sources. The local people who were referred in these sources had rather primitive life styles when compared to their contemporaneous populations, in fact, it is obvious that this is the case for the Roman period. However, Trabzon Survey Project started in 2018 has begun to change the picture of the region's remote past. The third season of the survey has been run in Maçka, Akçaabat, Düzköy, Tonya, Beşikdüzü and Şalpazarı which together compose the west half of the region. In these 20 days long season

in September 2021 detection of a new cave with the lithic assemblage emphasized the increasing importance of this region in Paleolithic period. Additionally, to the north of Eastern Black Sea mountains, with re-evaluation of Kalecik Castle

which was detected in 2019 for the first time, more data has been obtained related to north-east Anatolia and Caucasia in the Early Iron Age. It is evident that continuation of this survey project will contribute to the chronological perspective of the Eastern Black Sea region in Turkey.

Giriş

Trabzon Yüzey Araştırması Projesi başlamadan önce, Karadeniz kıyılarındaki en önemli yerleşim bölgelerinden biri olmasına karşın Klasik Çağ öncesine ait Trabzon'da neredeyse hiç somut arkeolojik veri kaydedilmiş değildir. Bu durum eski kaynaklarda geçen bölgeyle ilgili bilgiler için de geçerlidir. Bu nedenle yürütülen yüzey araştırması ile Trabzon il sınırları içinde özellikle Klasik Çağ öncesine ait buluntu yerlerinin kayıt altına alınması amaçlanmıştır.

Bu yılki çalışmalarda 2018 ile 2019 yıllarında elde edilen sonuçlara katkı sağlayacak yeni arkeolojik alanlar ve maddi veriler elde etmek istenmiş, bu amaçla ilin batı yarısını oluşturan Maçka, Akçaabat, Düzköy, Tonya, Beşikdüzü ve Şalpazarı ilçelerinde çalışılmıştır (Harita 1). Eğimli ve engebeli bir arazi yapısına sahip olan bölge, denize uzanan ve akış hızı yüksek irili ufaklı çok sayıda akarsu ile parçalanmış vadilerden oluşan bir görünüm sergilemektedir. Doğudan batıya doğru Söğütlü (Galanima) Deresi, Fol Deresi ve Akhisar (Ağasar) Deresi iç bölgeleri deniz kıyısına bağlayan en önemli vadileri oluşturmaktadır. Sık orman örtüsüyle kaplı vadi yamaçlarında yer alan kısmi düzlükler yaşam için bölgedeki en uygun alanlardır. Vadilerin üst kotlarında, ortalama bin sekiz yüz metreye ulaşan irtifalarda, orman örtüsünden yoksun yayvan tepe ve plato sahaları bugün yaylacılık faaliyetlerinde kullanılmaktadır. Yüzey araştırması sırasında sahil kesiminden, vadilerin üst kotlarındaki bu sahalara kadar sözü edilen vadiler ayrıntılı olarak incelenmiştir. Bu alanların dışında, 2018 ve 2019 yılı çalışmalarında incelenen Maçka ilçesinde yeni gözlem ve incelemeler yapılmış, Horhor ve Sumaha tepelerinde insansız hava aracı destekli belgeleme işlemleri gerçekleştirilmiştir. Bu yayında 2021 yılı arazi çalışmalarının ve arkeolojik buluntuların ön sonuçları sunulmaktadır.

1. Mağaralar ve Yontmataş Aletler: Paleolitik Çağ'a Ait Bulgular

2019 yılı araştırmaları bölgenin prehistorik dönemlerde sessiz olmadığını ve vadi tabanlarına yakın mağaraların Paleolitik Çağ'da kullanılmış olabileceğini göstermiştir.¹ Bu doğrultuda araştırma sahası içindeki mağaralarda incelemeler yapılmıştır. Yontmataş buluntularının saptandığı mağaralar Düzköy ve Tonya ilçelerinde bulunmaktadır.

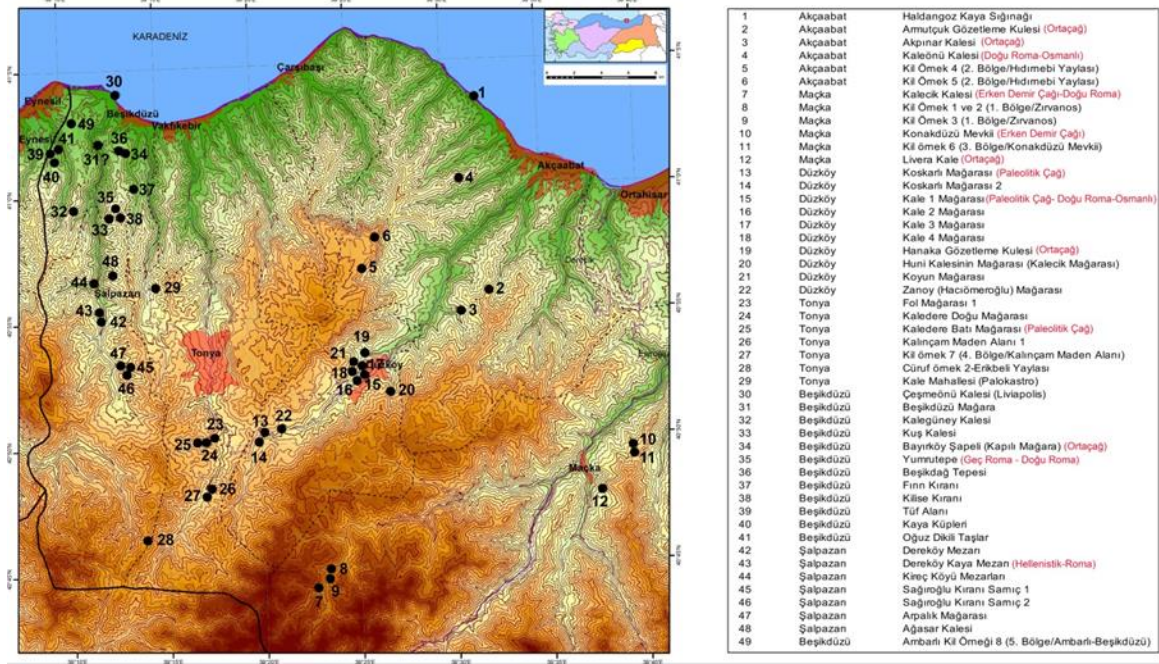
1.1. Düzköy İlçesi

Düzköy ilçesi Çayırbağ mevkiinde yer alan ve ilk kez 2019 yılı yüzey araştırmasında saptanan Koskarlı Mağarası'na² 2021 yılı çalışmaları sırasında yeniden gidilmiştir (Harita 1: 13). Paleolitik dönem için önemli bir buluntu yeri olduğu kanıtlanan bu yer, Karadeniz'in güneydoğu kesimi için zengin yontmataş buluntular sunmaktadır.³ Bu yılki çalışmalar sırasında mağaranın bir planı da çizilmiş, ayrıca yeni bazı çakmaktaşı ve obsidyen aletler bulunmuştur.

¹ Çalışkan Akgül, vd., 2019; Çalışkan Akgül, vd., 2019-2020; Çalışkan Akgül, 2020a, 2020b.

² Çalışkan Akgül, vd., 2019-2020: 71-72.

³ Çalışkan Akgül ve Dinçer, 2021.

Harita 1. Trabzon İli Yüzey Araştırması 2021 yılı buluntu alanları

Mağara girişinin 4 m kadar kuzeydoğusunda, olasılıkla akarsu nedeniyle çoktan aşınmış ve doğal tahribata uğramış yeni bir kaya sığınağı saptanmıştır (Resim 1). Galanima Deresi'nden yaklaşık 20 m yükseklikte yer alan bu sığınağın geriye yaklaşık 2,5 m yükseklikte ve 3 m genişlikte bir kesit kalmıştır. Bu kesitin üzerinde ve içinde çok sayıda çakmaktaşı ve obsidyen taş alet bulunmuştur (Resim 2).

Resim 1. Koskarlı Mağarası ve yan kesit, güneyden görünüm

Resim 2. Koskarlı Mağarası yan kesitteki çakmaktaşı buluntular

Koskarlı Mağarası'nın 40 m kadar kuzeydoğusunda ve vadi tabanından yaklaşık 25 m yükseklikte yeni bir mağara ve aynı kaya bloğunun hemen güneybatısında bir başka kaya sığınağında da incelemeler yapılmıştır. Koskarlı Mağarası 2 adı verilen bu mağaranın (Harita 1: 14) girişi vadiye yani güneydoğuya bakmaktadır. Koskarlı Mağarası 2, andezitik piroklastik (tüf) malzeme içinde ve stratifikasyon düzleminin altında oluşmuş bir mağaradır. Mağara girişinde ve mağaranın içinde insan eli ile yapıldığı düşünülen çeşitli izler gözlenmiştir. Girişi oval biçimli olan mağaranın yan duvarları da oval bir biçimde gelerek taban ile birleşmektedir. Mağaranın tabanında toprak dolgu yer almaktadır. Girişe yakın bir yerde açılan defineci çukurunda bir adet çakmaktaşı dilgi bulunmuştur. Ayrıca duvarlardaki is tabakası burada ateş yakıldığını göstermektedir. Mağaranın batısında yer alan kaya sığınağında ise herhangi bir maddi buluntu gözlenmemiştir.

Düzköy'de hâlihazırda tespit edilen Paleolitik buluntular bölgenin arkeolojik potansiyelini göstermektedir. Bu nedenle vadideki diğer mağaralar ile ilgili yoğun bir çalışma yürütülmesine karar verilmiştir. Düzköy ilçe merkezinin kuzeydoğusunda ve Taşocağı mahallesinin güneybatısında, Söğütlü (Galanima) Deresi'nin açmış olduğu derin vadi içinde irili ufaklı beş adet mağara tespit edilip incelenmiştir. Bölge halkı bu mağaralara Kale Mağaraları demektedir.

Bu mağaralardan ilki vadinin doğu yakasında ve en üst kotta bulunan Kale Mağarası 1'dir (Harita 1: 15). Vadi tabanından yaklaşık 60 m yükseklikte olan mağaranın ağzı batıya bakmaktadır. Bu mağara prehistorik dönemler için potansiyel bir buluntu yeri görünümündedir. Nitekim mağara ağzının güneyindeki toprak dolgu içinde, çakmaktaşıdan bir adet düzeltili Levallois yonga ele geçmiştir. Aynı yerde Doğu Roma ve Osmanlı dönemlerine ait çanak çömlek parçaları da bulunmuştur (Resim 3).

Resim 3. Kale Mağarası I batıdan görünüm. Mağarada saptanan çakmaktaşı buluntu ve seramik parçaları

Kale Mağarası 1'in yaklaşık 30 m güneyinde ve aynı kaya bloğu üzerinde ikinci bir mağara girişi daha vardır. Kale Mağarası 2 olarak adlandırdığımız bu mağara (Harita 1: 16), vadi tabanından yaklaşık 60 m yüksekliktedir. Mağara ağzı batıya bakmaktadır. İçinde herhangi bir maddi kalıntı tespit edilememiştir.

Kale Mağarası 2'nin 30 m kadar kuzeydoğusunda Kale Mağarası 3 yer almaktadır (Harita 1: 17). Vadi tabanından yaklaşık 30 m yüksekte bulunan mağaranın ağzı batıya bakmaktadır. Mağaranın içinde herhangi bir maddi kalıntı tespit edilememiştir.

Kale Mağarası 3'den dere tabanına inildiğinde, Söğütlü (Galanima) Deresi'nin batı kenarında Kale Mağarası 4 yer almaktadır (Harita 1: 18). Bu mağaranın ağzı doğuya bakmaktadır. İçi akarsuyun taşıdığı çakıllarla dolu olduğundan burada herhangi bir maddi kalıntıya rastlanmamıştır.

Aynı alanda incelenen son mağara vadinin batı yakasında ve vadi tabanından yaklaşık 60 m yükseklikte bulunan, yöre halkının Koyun Mağarası olarak da adlandırdığı mağaradır (Harita 1: 21). Ağzı doğuya bakan mağara içinde, çeşitli seviyelerde üç adet göz bulunmaktadır. Zeminde ise yoğun bir toprak dolgu olmasına karşın yüzeyde herhangi bir maddi kalıntı izine rastlanmamıştır.

Çayırbağı Mahallesi'nin güneydoğusunda, Söğütlü (Galanima) Deresi'nin güney yamacında, vadi tabanından yaklaşık 60 m yükseklikte, kayalık alanda Zanoy (Hacıömeroğlu) Mağarası olarak isimlendirdiğimiz bir mağara incelenmiştir (Harita 1: 22). Mağaranın ağzı kuzeye bakmaktadır. Mağara tabanındaki toprak dolguda herhangi bir maddi kalıntı izine rastlanmamıştır. Mağaranın kuzeydoğusunda, mağaraya giden yol üstünde, derenin hemen güney tarafında, zeminde, Doğu Roma Dönemi bezemeli bir seramik parçası bulunmuştur.

2021 yılı çalışmalarında Düzköy'de ziyaret edilen son mağara Huni Kalesi'nin yakınındaki Kalecik Mağarası'dır (Yöre halkı tarafından Huni Kalesinin Mağarası olarak da isimlendirilmektedir. Harita 1: 20). Vadi tabanından yaklaşık 70 m yükseklikte olan bu mağaranın ağzı güneye bakmaktadır. Cevizlik köyünün güneyinde, Söğütlü Deresi'nin bir kolu olan Huni Deresi'nin orta kesiminde, 983 m rakımlı volkanik kaya kütleleri içinde oluşmuştur. Bölge halkı tarafından mağara diye bilinen yer aslında doğu-batı uzantılı bir fay hattı üzerindeki oyuklardır. Yörede bu tür kütleli kaya oluşumları da "kale" diye adlandırılmaktadır. Alanda herhangi bir maddi kalıntı izine rastlanmamıştır.

1.2. Tonya İlçesi

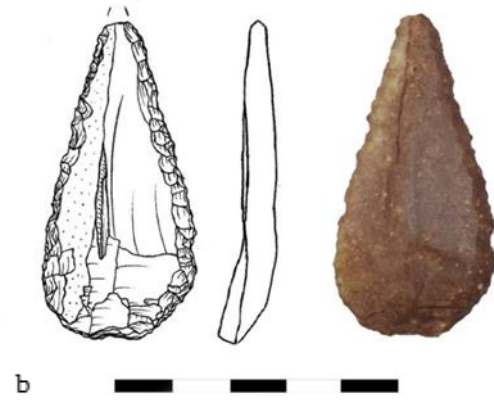
Tonya ilçesi sınırları dâhilinde araştırmalar özellikle Fol Deresi vadisinde yoğunlaşmış ve derenin batı kollarından biri olan Kaledere vadisinde çeşitli mağara oluşumları ile karşılaşmıştır. Burada tespit edilen üç mağaranın hepsi vadinin kuzey yakasında yer almaktadır. İlk incelenen ve Fol Mağarası olarak kaydedilen mağara volkanik yapılı anakaya içinde, stratifikasyon düzlemi üzerinde oluşmuş bir mağaradır (Harita 1: 23). Burada herhangi bir arkeolojik kalıntı tespit edilmemiştir.

Diğer iki mağara biraz daha ilerideki Şirinlikboğazı Tepe adlı büyük bir kaya kütlelerinin altında, vadi tabanına yakın bir konumdadır. Mağara ağızları güneye, yani vadiye açılmaktadır. Deniz seviyesinden 1000 m yüksekte yer alan volkanik yapılı kayalık yer yer tabakalı özellik göstermektedir. Dikey bir çatlak ile ikiye ayrılmış olan kaya kütlelerinin her iki tarafında da birer büyük mağara yer almaktadır (Harita 1: 24-25). Bunlardan batıdakine Kaledere Batı Mağarası, doğudakine ise Kaledere Doğu Mağarası adı verilmiştir (Resim 4). Kaledere Doğu Mağarası, stratifikasyon düzlemi üzerinde gelişmiş kaya tabanlı bir mağaradır. İçinde herhangi bir arkeolojik kalıntıya rastlanmayan bu mağaranın önünde böyle bir potansiyel söz konusudur. Zira kimyasal çözünmeye bağlı olarak mağara tavanının ufalanması ile mağara önünde karasal bir depo oluşmuştur. Bitki yoğunluğu nedeniyle bu yüzeyde de herhangi bir arkeolojik kalıntı görülmemiştir.

Resim 4. Kaledere Batı ve Doğu Mağarasları güneyden görünüm

Daha çok büyük bir kaya sığınağı görünümündeki Kaledere Batı Mağarası'nın tabanında da aynı türde bir karasal depo yer almaktadır. Bu mağarada çakmaktaşı ve obsidyen yontmataş buluntular tespit edilmiştir (Resim 5: a). Mağara önündeki yığının batısında, çakıl alımı sırasında meydana geldiği anlaşılan yüksek bir kesit vardır. İstif özellikleri görülen bu kesitte istifin tüm mağara önünde devam ettiği gözlemlenmiştir.

Resim 5. Kaledere Batı Mağarası. a. Çakmaktaşı yontmataş buluntular; b. Çakmaktaşı Mousterian uç (Çizim Arş. Gör. D. Turan)

Vadi tabanından yaklaşık 60 m yükseklikteki Kaledere Batı Mağarası geniş bir teras alanına ve bu terasa açılan üç göze sahiptir. Mağaradaki teras alanı ve gözlerin tabanı kaya duvarlarından dökülen taş parçaları ve gübre ile kaplıdır. En batıda yer alan ve diğerlerinden daha büyük olan A Gözü'nde, girişin hemen sol kenarında, kümelenmiş biçimde çakmaktaşı ve obsidyen buluntular tespit edilmiştir. Benzer buluntular ortadaki B Gözü'nün önündeki geniş teras alanında da ele geçmiştir. Doğudaki C Gözü ise büyük kaya kütesinin ortasındaki çatlağın altında yer alan bir mağara şeklindedir. Burada herhangi bir arkeolojik kalıntıyla karşılaşmamıştır.

Kaledere Batı Mağarası önündeki geniş terasın yanı sıra batısındaki yüksek kesitte ve kesitin döküntülerinde incelemeler yapılmıştır. Tabandaki anakayaya kadar bu kesitin yüksekliği yaklaşık 11 m'dir. Burası Tonya Belediyesi'nin çakıl aldığı yerlerden biridir. Mağara terasından yaklaşık 8 m aşağıda, kesitin içinde çakmaktaşı ve obsidyen yontmataş aletler ve en önemlisi çakmaktaşıdan bir Mousterian uç (Resim 5: b) ele geçmesi Kaledere Vadisi'ndeki mağaraların bölgedeki eski insan faaliyetlerini anlamak için ne kadar önemli bir yer olduğuna işaret etmektedir.

1.3. Kaledere Batı Mağarası Yontmataş Buluntuları Ön Analizi

Kaledere Batı Mağarası'nın gözleri, öndeki teras alanı ve güncel çakıl alımı nedeniyle oluşmuş batıdaki kesit incelendiğinde 122 adet taşımalık, 16 adet çekirdek ve 83 adet artık parça (2,5 cm'den küçük parçalar) olmak üzere toplam 221 adet yontmataş buluntu ele geçmiştir. Ham madde bakımından genel olarak farklı renklerde çakmaktaşı tercih edildiği görülmüştür. Ayrıca 10 adet de obsidyenden yapılmış yontmataş ele geçmiştir. Alet yüzeylerinde genel olarak patina izleri tespit edilmiştir.

Kayda geçen yontmataş buluntular genel olarak yonga ağırlıklı bir teknolojiye sahiptir. Taşımalık grup içerisinde düz yonga, kortikal yonga, düz dilgi, Levallois dilgi, Levallois yonga, çekirdek kenarı ve yonga parçaları ayırt edilmiştir. Taşımalıkların büyük bir çoğunluğunda düzelti mevcuttur. Bu grubun içinde çentikli aletler, kompozit aletler, ön kazıyıcılar, kenar kazıyıcılar ve bir adet de yonga üzerine yapılmış Mousterian uç yer almaktadır (Resim 5).

Kaledere Batı Mağarası buluntuları arasında 16 adet çakmaktaşı çekirdek vardır. Bunların büyük çoğunluğunun taşımılığı köşeli parçalardan oluşmaktadır. Ayrıca bir adet “cobble” çekirdek ile bir adet de Levallois uç çekirdeği tespit edilmiştir. Çekirdeklerde, birbirine dik çıkarımların yapıldığı, genel olarak iki platformlu ve yoğun darbeleme izlerinin olduğu anlaşılmaktadır.

Aralarında Mousterian uç ve Levallois dilginin bulunması Kaledere Batı Mağarası yontmataş buluntularının şimdilik Orta Paleolitik’in sonu ile Üst Paleolitik’in erken evresine tarihlenmesi gerektiğini düşündürmektedir. Ancak buluntular üzerinde detaylı incelemeler devam etmektedir.

1.4. Akçaabat İlçesi

Akçaabat ilçesi Salacık Mahallesi’nin kuzeybatısındaki kumsalda bölge halkı tarafından Hal dangoz (Fatırak) diye adlandırılan bir mağarada incelemeler yapılmıştır (Harita 1: 1). Mağaranın ağzı kuzeydoğuya bakmaktadır. İçi deniz kumu ile dolmuş olan mağarada herhangi bir arkeolojik buluntuya rastlanmamıştır.

1.5. Beşikdüzü İlçesi

Beşikdüzü ilçesi, Korkuthan Mahallesi sınırları içinde daha önce kayda geçmiş olan yontmataş buluntu alanı tüm aramalara karşın tespit edilememiştir (Harita 1: 31). Bu alanın Korkuthan’ın doğusunda, vadi kenarında yirmi yıl kadar önce işletilmeye başlanan taş ocağının olduğu yerde bulunması büyük olasılıktır. Dolayısıyla bölge tarihi için büyük önem taşıyan bu önemli arkeolojik buluntu yeri artık tamamen ortadan kaldırılmış durumdadır. P. M. Dolukhanov’un 1997 yılı Ağustos ayında burada yaptığı gözlemler şöyledir: *Kıydan 6,6 km içeride, deniz seviyesinden 78 m yüksekte, akarsu tabanından ise 20 m yukarıda küçük bir vadi terası ve iki kaya sığınağı vardır. Kaya sığınaklarının girişleri yol inşaatı sırasında kısmen tahrip edilmiş, ortalıkta dikit parçaları görülmüştür. Giriş önündeki küçük düzlük ise kalın bir çakıl tabakası ile kaplıdır. Bu çakıllar arasında ele geçen çakmaktaşıdan yapılmış yontmataş buluntular arasında prizmatik bir çekirdek, üzerinde vurma yumrusu olan bir yonga ve bir mikrolit uç vardır. Ayrıca bir de kemik uç ele geçmiştir.*⁴

1.6. Şalpazarı İlçesi

Şalpazarı ilçesi Doğancı Mahallesi’nin güneyinde, Arpalık mevkiinde yer alan Arpalık Mağarası’nda incelemeler yapılmıştır (Harita 1: 47). Vadi tabanından yaklaşık 170 m yükseklikteki mağaranın ağzı güneybatıya bakmaktadır. İki galeriden oluşan mağaranın hem içinde hem de ön cephesinde toprak dolgu yer almaktadır. Yapılan incelemede yüzeyde herhangi bir arkeolojik buluntuya rastlanmamıştır.

2. Tahkim Edilmiş Alanlar: Erken Dönem Kullanım İzlerine Yönelik Araştırmalar

2018 ve 2019 yılı araştırmaları bölgede geç döneme tarihlenen bazı kale ve gözetleme kulelerinin daha erken dönemlerde de kullanılmış olabileceğini göstermiştir.⁵ Bu doğrultuda bölgedeki bu tür alanlarda erken dönem kullanımına yönelik incelemeler yapılmıştır.

2.1. Maçka İlçesi

İlk kez 2019 yılı arazi çalışmaları sırasında ziyaret edilen Kalecik (Mile) Kalesi, Maçka ilçesi Üçgedik Mahallesi Mile mezrasında bulunmaktadır (Harita 1: 7). Geç dönem mimarisine sahip

⁴ Dolukhanov, 1997: 17; Kılıç, 2017: 340-341.

⁵ Çalışkan Akgül, vd., 2019; Çalışkan Akgül, vd. 2019-2020; Çalışkan Akgül, 2020a, 2020b.

olan kalenin kuzey ve doğu yamaçlarında 2021 yılı çalışmaları kapsamında yeniden incelemeler yapılmış ve kuzey yamaçta 2019 yılı buluntularına⁶ benzer çanak çömlek parçaları ele geçmiştir. Tespit edilen seramik parçalardan biri kazıma bezemeli, diğeri ise baskı bezemelidir (Resim 6). Baskı bezemeli parçadaki iç içe dairelerden oluşan bezeme türü Anadolu’da Erken Demir Çağı’na tarihlenen çanak çömlek buluntuları arasında⁷, Kalecik Kalesi’nde ele geçen parçanın en yakın benzerleri ise Gürcistan’da Nosiri I’de Orta Tunç Çağı tabakalarında,⁸ Udabno I’de ise MÖ 1. binyılın ilk yarısına tarihlenen kalenin çevresindeki hendekte⁹ kayda geçmiştir. Bu tür baskı bezemenin Gürcistan’da Orta Tunç Çağı’ndan itibaren var olduğu, ancak daha çok Geç Tunç Çağı-Erken Demir Çağı tabakalarında aranması gerektiği ileri sürülmektedir.¹⁰ Dolayısıyla Kalecik Kalesi çevresinde saptanan mal grubu ve bezeme tarzı Erken Demir Çağı’nda Kuzeydoğu Anadolu ile Kafkasya arasındaki etkileşimi ortaya koymaktadır.

2019 yılında uygunsuz hava koşulları nedeniyle incelenemeyen Livera Kalesi, 2021 yılında tekrar ziyaret edilmiştir. Kale, Maçka’nın Yazlık Mahallesi’nin (Livera) yaklaşık 500 m kuzeyindeki kayalık alan üzerinde bulunmaktadır. Kaleye, kayalık alanın güneydoğusundaki taşlarla yapılmış basamaklarla çıkılmaktadır. Buradaki kayalık alanın güneyinde büyük bir taş yığını halinde bir yapı kalıntısı yer almaktadır. Bu kalıntının doğu ve batısında, kayalık alanın üst kısmında birer düz alan yer almakta ancak bu alanlarda herhangi bir yapı kalıntısı bulunmamaktadır. Yüzeyde geç döneme ait olduğu anlaşılan bazı amorf seramik parçaları görülmüştür.

Resim 6. Kalecik Kalesi çanak çömlek buluntular

2.2. Düzköy İlçesi.

Düzköy ilçesi Taşocağı ile Gökçeler mahallelerinin arasındaki sırtın üzerinde yer alan kayalık alana kurulmuş olan ve “Hanaka Kalesi” diye anılan yerin, aslında vadiye hâkim konumdaki

⁶ Çalışkan Akgül, 2020a: 95-97.

⁷ Şenyurt, 2005: Res. 86.1.

⁸ Apakidze, 2009: Res. 15.19.

⁹ İlgezdi Bertram ve Bertram, 2013: Res. 13.2.

¹⁰ J. Apakidze ile özel görüşme.

bir gözetleme kulesi olduğu anlaşılmaktadır (Harita 1: 19). Kuleden günümüze, kayalık alanın batı ucunda, volkanik yapıli anakaya kütleinin üzerine inşa edilmiş, 7 m uzunluğunda ve 3 m yüksekliğinde, kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda uzanan harç dolgulu bir duvar kalmıştır. Duvar, güneydoğu ucundan doğuya doğru kavisli bir şekilde dönmektedir. Kulenin kuzey-kuzeybatı kenarındaki bu harçlı duvarın taş örgüsünde bazı taşlar balıksırtı biçiminde örülmüş, duvarın hemen doğusunda ise içi sonradan doldurulmuş, sarnıç işlevi olabilecek bir kuyu açılmıştır. Diğer yönlerde ve alanın ortasında herhangi bir mimari kalıntıya rastlanmamıştır. Bölgedeki kültür varlıkları arasında yer almadığı saptanan kulenin tescil işlemleri için gerekli başvuru yapılmıştır.

2.3. Akçaabat İlçesi

Akçaabat ilçesine bağlı Kaleönü Mahallesi'nin kuzeyindeki tepe üzerinde "Kaleönü Kalesi" olarak adlandırılan alanda incelemeler yapılmış ve bir yerleşime ait olabilecek bazı mimari kalıntılara rastlanmıştır (Harita 1: 4). Doğu-batı doğrultusunda uzanan bu sırt üzerinde doğal bir düzlük yer almaktadır. Düzlüğün batı ucundan itibaren başlayan moloz taştan yapılmış harçsız duvarlar sırtın kuzey ve güney kenarları boyunca birbirine paralel olarak yaklaşık 100 m kadar devam etmekte, yaklaşık 20 m genişlikte bir alanı çevrelemektedir. Güneydeki duvar, batı ucunda köşe yaparak kuzeye dönmektedir. Ayrıca, aynı güney duvarına bitişik olarak güneydoğu ve güneybatı köşelerinden güneydeki yamaca doğru uzanan iki duvar daha tespit edilmiştir. Sırtın batısında yer aldığı anlaşılan ana girişten başlamak üzere, tepe noktasındaki düzlük alanda çok sayıda Doğu Roma/Osmanlı dönemine ait çatı kiremiti ve çanak çömlek parçaları görülmüştür. Kaleönü Kalesi olarak adlandırılan bu yerin bir kaleden ziyade korunaklı bir yerleşim olma ihtimali bulunmaktadır. Bölgedeki kültür varlıkları arasında yer almadığı saptanan kulenin tescil işlemleri için gerekli başvuru yapılmıştır.

Akçaabat ilçesine bağlı Akpınar Mahallesi'nde "Kale" diye anılan bir başka gözetleme kulesinde daha incelemeler yapılmıştır (Harita 1: 3). Akpınar Kalesi olarak kaydettiğimiz bu yer, mahalenin hemen güneyindeki bir tepe üzerinde yer almaktadır. Tepe üzerinde yapay olarak düzleştirilmiş bir alan bulunmaktadır. Bu alanın çevresinin duvarla çevrili olduğu, takip edilebildiği kadarıyla yapının yuvarlak ya da oval planlı olduğu anlaşılmaktadır. Söz konusu plan 2018 yılında Maçka ilçesinde incelenen ve Geç Roma Dönemi'ne tarihlendirilen Hortokop Kalesi'nin¹¹ planını hatırlatmaktadır. Moloz taştan harçlı olarak inşa edilen yapının çevre duvarları aynı zamanda teras duvarı işlevi görecektir şekilde, dış yüzü içe göre daha yüksektir. Duvar doğrudan doğal kayalık alanın üzerine oturtulmuştur. Doğu cephesi dışındaki duvarlar yüzeyde izlenmiş, güneydoğu cephesindeki duvarın yamaç aşağıya doğru yıkılmış olduğu görülmüştür. Doğu ve kuzeydoğu cephelerinde ise derin bir yarık bulunmaktadır. Bu yarıkların birer taş ocağı olarak yakın zamanlarda kullanıldığına dair izler saptanmıştır. Alanda mimarinin dışında herhangi bir arkeolojik buluntuya rastlanmamıştır.

Akpınar Mahallesi'nin Armutçuk mezrasının kuzeyindeki tepe üzerinde de bir gözetleme kulesi yer almaktadır (Harita 1: 2). Yapıdan günümüze bazı duvar kalıntıları ulaşmış, bu duvarların takip edilen kısımlarının, doğu batı doğrultusunda uzanan kayalık üzerine inşa edilmiş olduğu gözlemlenmiştir. Bu kısımdaki duvar moloz taştan ve harçlı olarak inşa edilmiştir. Güneydoğuda hafif bir kavis yapan duvar, daha sonra doğu cephesinde yamaca doğru yıkılmıştır. Yoğun bitki örtüsü nedeniyle alanda zemin hemen hiç görülememektedir.

2.4. Tonya İlçesi

Tonya ilçesine bağlı İskenderli Mahallesi'nin kuzeydoğusunda, Karayatak Deresi'nin doğusunda, Sivridağ Tepesi'nin batısındaki yamaçta, yörede Palokastro (eski kale, Harita 1: 29) diye

¹¹ Çalışkan Akgül, vd., 2019: 261.

adlandırılan alanda incelemeler yapılmıştır.¹² Burası, yamaç üzerinde bulunan nispeten düzleştirilmiş bir alandır. Yoğun orman ve bitki örtüsü nedeniyle yapıya ilişkin kalıntıların tespiti zordur. Ancak alanın doğu kesiminde bir duvar örgüsü olabilecek kalıntılar tespit edilmiştir.

Ayrıca Tonya ilçesine bağlı Kaleönü Mahallesi'nin güneyindeki ormanlık alandaki kayalık bir yerde inşa edilmiş olan Ali Ağa Kalesi'nde incelemeler yapılmak istenmiş, ancak hava koşulları elvermediğinden ilgili alana ulaşılamamıştır.

2.5. Beşikdüzü İlçesi

Beşikdüzü ilçesinin kuzeybatısındaki limanın kuzeybatı ucunda, buradaki eski doğal limanın ucuna kurulmuş olan küçük bir kıyı kalesi olan Çeşmeönü Kalesi (Harita 1: 30) incelenmiştir.¹³ Bu yapıdan günümüze güneybatı cephesindeki harçlı duvar dışında bir kalıntı ulaşmamıştır. Bu duvarın kalınlığı 1 m kadardır. Geç dönem özellikleri gösteren kalede erken dönem kullanımına dair bir iz rastlanmamıştır.

Beşikdüzü ilçesi Kalegüney Mahallesi'nin batısında yer alan kuzey-güney doğrultusundaki sırt üzerinde Kalegüney Kalesi (Harita 1: 32) olarak adlandırılan bir alanda incelemeler yapılmıştır.¹⁴ Sırtın üzerindeki volkanik yapılu kayalık bir tepede bulunan kale doğu ve batıdaki vadiler ile Görele'den Yoroz Burnu'na kadar uzanan çok geniş bir alanı görebilmektedir. Yaklaşık 100 m uzunluk ve 50 m genişliğe sahip bir kayadan oluşan alanda herhangi bir duvar tespit edilememekle birlikte, kuzey uçta doğal kayalığa insan eliyle açılmış, çapları yaklaşık 30 cm olan oyuklar gözlenmiştir. Bu oyuklara kimi yerlerde at nalı biçiminde açılmış benzer derinliklerde oyuklar da eşlik etmektedir. Oyukların sayısı kayalığın üzerine çıkıldığında daha da artmaktadır. Oyukların bazıları sivri dipli iken bazıları ise bir çanağı andırırçasına daha yuvarlak diplidir. Bu delikler, kale üzerindeki yapılara ait direk yerleri olarak tanımlanabilir. Kaleye çıkışta ve doğu cephede kalenin farklı seviyelerine ulaşmak üzere anakayada merdiven basamakları oyulmuştur. Bu basamakların zaman içinde bir ayak mesafesinden daha küçük boyutta aşınmış olduğu gözlemlenmiştir. Kayalık alanın en üst noktasında, batı cepheye bakan kısımda, kayalığın ortalama 1 m kadar kesilmesi ile oluşturulmuş dikdörtgen bir mekân bulunmaktadır. Mekânın batı cephesi açık iken, güney kısmında hem batıdan hem de doğudan basamaklar oyularak üst kısma ulaşımın sağlandığı anlaşılmaktadır.

Beşikdüzü ilçesi Akçiriş Mahallesi'nin kuzeydoğusunda, Ağasar Vadisi'ne hâkim bir noktada Kuş Kalesi (Harita 1: 33) olarak adlandırılan bir başka kayalık alanda yapılan incelemelerde, Kalegüney'dekine benzer tespitler yapılmıştır.¹⁵ Alan, vadilere doğru çıkıntı yapan volkanik kökenli bir anakaya üzerindedir. Kenarları dik olan kaya çıkıntısının üzerinde küçük bir platform yer almakta, bu platformun üzerinde ise bazı kesik izleri ile birkaç delik görülmektedir. Her ne kadar bitki ve yosunlar taş ve anakayanın üzerini kapatmış olsa da anakaya üzerinde açılmış delikler ve yukarıya doğru çıkan basamaklar ayırt edilmektedir. Delikler genelde 11 cm çapında ve 10 ile 20 cm arasında değişen derinliktedir. Kuş Kalesi'nin kuzeyinde anakaya işlenerek yapılmış, 0,7 m kalınlığında ve 2,4 m uzunluğunda bir duvar uzanmaktadır. Kayalığın kuzey ucunda ayrıca, üst kısmı yaklaşık 4 m genişlikte ve sığ derinlikte oyulmuş bir kaya yer almaktadır. Bu kayanın üst kısmında bir oyuk daha yer almaktadır. Kayanın güneyinde ise doğal kayaya işlenmiş basamaklar yer almaktadır. Kayalık alanın yine kuzey ucunda, yaklaşık 0,5 m kalınlığında kaba işlenmiş taşlardan oluşturulmuş bir duvar döşegenin varlığı tespit edilmiştir.

Beşikdüzü ilçesi Gürgenli Mahallesi'nin güneybatısındaki sırtın yaklaşık 150 m doğusunda, KİLİSE KIRANI (Harita 1: 38) olarak adlandırılan yerde Kalegüney ve Kuş Kalesi'ndeki gibi kalıntılar tespit edilmiştir. Tüm alan, yamaçta yer alan ve yaklaşık 30 m uzunluğunda doğu-batı doğrultusunda uzanan kayalığın işlenmesi ile oluşturulmuştur. Kayalığın çeşitli yerlerinde 10-20

¹² Kılıç, 2017: 347.

¹³ Kılıç, 2016: 23-29; 2017: 341-344.

¹⁴ Kılıç, 2017: 345.

¹⁵ Kılıç, 2017: 345-346.

cm arasında çapları değişen dar ve geniş ağızlı çukurlar vardır. Kayalığın güney kenarında 1 m'den biraz daha geniş olacak biçimde basamaklar işlenmiştir. Basamakların hemen kuzeyinde 1 m'den daha dar ve aşınmış başka basamaklar vardır. Bu basamakların kuzey kenarında ise bir tarafı basamakların yönünde yaklaşık 1,5 m, diğer kısmı ise batı kenarında 3,5 m olmak üzere kayalığın L biçiminde işlendiği gözlenmiştir. İşlenen kayanın batı yüzeyinde yaklaşık 1,5 metre uzunluk ve 0,3 m derinlikte bir niş oluşturulmuştur. Bu alanın birkaç metre doğusunda, kayalığın işlenmesi ile meydana getirilmiş ancak çoğu toprak altında kaldığından yeterince incelenemeyen bazı kaya işleme izleri tespit edilmiştir. Kilise Kıranı'nda çok sayıda kiremit kalıntısının varlığı dikkat çekmektedir. Alanda pek az geç döneme ait çanak çömlek parçası tespit edilmiştir.

Yumrutepe adı ile belgelenen alan,¹⁶ Beşikdüzü ilçesi, Bozlu Mahallesi'nin güneybatısında, Gödekli Mahallesi'nin güneydoğusunda bulunmaktadır (Harita 1: 35). Batıda Ağasar Deresi, doğuda ise Kurbağalı Dere akmaktadır. Alanın bölgedeki doğalgaz hattı çalışmaları sırasında kazıldığı ve çok sayıda çanak çömlek parçasının çıktığı yöre halkı tarafından bildirilmiştir. Ayrıca, doğalgaz hattı kazısının yapıldığı yerin kuzeyinde, yaklaşık 5 m çapında, havuz niteliğinde bir alanın olduğu, bu alanın "Harman Yeri" olarak adlandırıldığı, ancak burada hiçbir zaman tahıl üretimi ile ilgili bir faaliyetin hatırlanmadığı öğrenilmiştir. Bitkilerle kaplı olmasına karşın yüzey şekillerinden burada bir çukurluk olduğu anlaşılmaktadır. Doğalgaz hattı için kazı yapılan alanda, alçak bir tepe fark edilmektedir. Bu tepenin kesitlerinde çok sayıda seramik parçası ve çeşitli mimari izler görülmektedir. Söz konusu tepe "höyük" gibi bir izlenim edinilmesine neden olmuştur. Seramik parçalarının yanı sıra alanda bol miktarda kiremit renginde taş parçası da dikkat çekmiştir. Volkanik nitelikli bu taşların bazalt olduğu, ancak dış yüzeylerindeki rengin bir çeşit oksitlenme olduğu düşünülmüştür. Alanda saptanan seramik parçalar Geç Roma Dönemi (Resim 7: 7-9) ve Doğu Roma Dönemi'ne (Resim 7: 1-6, 10) tarihlenmiştir. Seramik parçaları günlük kullanıma yönelik depolama kapları ile kapak ve testilere aittir.

Resim 7. Yumrutepe çanak çömlek buluntular. 1-6, 10: Doğu Roma Dönemi; 7-9: Geç Roma Dönemi

¹⁶ Haritalarda deniz seviyesinden 889 m yükseklikte Yumrudağ Tepesi diye kaydedilmiştir.

2.6. Şalpazarı İlçesi

Şalpazarı ilçesine bağlı Kalecik Mahallesi'nin doğusunda, doğu batı doğrultusunda uzanan bir yamaç üzerinde yer alan Ağasar Kalesi'nde incelemeler yapılmıştır (Harita 1: 48). Kale, kuzey-batı güneydoğu doğrultusunda uzanan yaklaşık 40 m'lik kayalık alan üzerine inşa edilmiştir. Moloz taştan harçlı olarak inşa edilmiş duvarların bir bölümü günümüze kalabilmiştir. Alanda erken döneme dair bir kalıntı tespit edilememiş ve bir Geç Ortaçağ Kalesi olduğu düşünülmüştür. Zira bu kaleden ilk kez 1515 yılına ait vergi kayıtlarında söz edildiği ve Türkmenlerin bölgeye yerleşmelerinden sonra inşa edildiği açıktır.¹⁷

3. Maden Alanları: Bölgenin Madencilik Geçmişine Yönelik Araştırmalar

Türkiye'nin Doğu Karadeniz Bölgesi gibi bu bölgenin bir bölümü olan Trabzon bölgesi de maden yatakları bakımından oldukça zengindir. Kuzey Anadolu Dağları özellikle bakır yatakları bakımından ön plana çıkmaktadır. Ancak, yine detaylı ve sürekli araştırmaların azlığına bağlı olarak maden yataklarının tarih öncesi dönemlerdeki kullanımına dair elde pek fazla bilgi yoktur. Doğu Karadeniz Bölgesi'nde İlk Tunç Çağı'na tarihlenen (MÖ 3. binyıl) bakır üretiminin şimdiye kadar sadece Artvin'in Murgul ilçesinde tespit edildiği belirtilmektedir.¹⁸ Bölge aynı zamanda demir üretim teknolojisi ile karakterize edilen Demir Çağı için de önemli olmalıdır.¹⁹ Bölgede metal üretim organizasyonunun anlaşılabilmesi, bunun arkasındaki sosyo-ekonomik örgütlenme modellerinin belirlenebilmesi ve hammadde ya da bitmiş ürün takas sisteminin tespit edilebilmesi, bölgenin tarih öncesi dönemleri için oldukça önemlidir. Trabzon Yüzey Araştırması'nın amaçlarından biri de madencilik faaliyetleri bakımından büyük bir potansiyele sahip görünen bölgede cüruf alanlarının ve bu alanlarla ilişkili arkeolojik buluntuların saptanmasıdır. Bu bağlamda 2021 yılı arazi çalışmaları sırasında incelenen iki cüruf alanı Tonya ilçesinde yer almaktadır.

Tonya ilçesine bağlı Kalınçam Mahallesi yakınlarındaki Yunuslu'da, Fol Deresi'nin doğu kenarında, yeni açılan terasların yukarı kesiminde sarı renkli ve yoğun sülfür kokulu cüruf alanı tespit edilmiştir (Harita 1: 26). MTA'nın raporlarına göre bu alanda birincil cevher minerallerinin galenit ve sfalerit olduğu bunun yanı sıra az miktarda prit ve kalkopirit de bulunduğu rapor edilmiştir. Ayrıca cüruflar arasında obsidyen benzeri camsı parçalar da görülmüştür. Bu obsidyen benzeri parçalar, maden ergitme yerlerinde görülen artıklar olarak değerlendirilmiştir. Cüruf kalıntılarının yanı sıra alanda kil dolguların varlığı da gözlenmiştir. Yine MTA raporlarında alanda kaolenleşme ve karbonatlaşma olduğu da belirtilmektedir. Alandan hem cüruf hem de kil örnekleri alınmıştır. Buradaki maden sahasının eski dönemlerde işletildiği ve sonrasında maden alanından çıkan toprakla kapatıldığı anlaşılmaktadır. Alandaki incelemeler sırasında sadece bir adet seramik parçası tespit edilmiştir.

Fol Vadisi içindeki Kalınçam Mahallesi'nin batısında uzanan sırtlar üzerinde madencilik faaliyetleri bilinmektedir. Buradaki, Erikbeli Yaylası, Topuktepe mevki yakınlarında turkuvaz renkli patinalı (bakır pası) bakır cüruflar tespit edilmiştir (Harita 1: 28). Dağ yolu buradan, eski olan ve günümüzde halen işletilmeye devam eden Ken Madenleri'ne gitmektedir. Ancak hava koşulları elvermediğinden bu bölgeye ulaşılamamıştır.

4. Kil Örnekleri: Bölgedeki Seramiklerin Hammadde Kaynaklarını Bulmaya Yönelik Araştırmalar

Yüzey araştırması projesi kapsamında ele alınan bir diğer konu, arazide tespit edilen çanak çömlek malzemenin makroskopik ve kimyasal analizlerini içermektedir. Trabzon bölgesinin yüzey görünürlüğü bitki örtüsü nedeniyle oldukça azdır. Bu nedenle yüzeyde az sayıda seramik buluntu ele geçmektedir. 2018 yılından itibaren yapılan çalışmalarda saptanan seramik parçalarının çoğunluğunu Geç Roma, Doğu Roma ve Osmanlı dönemlerine tarihlenebilir nitelikteki

¹⁷ Kılıç, 2017: 344-345.

¹⁸ Wagner, vd., 1989.

¹⁹ McConchie, 2004: 43; Tylecote, 1981: 138.

örnekler oluşturmaktadır. Ancak tüm arazi ve iklim zorluklarına karşın sürdürülen araştırmalar sayesinde, Trabzon ilinin gerisindeki Doğu Karadeniz Dağları'nın kuzey yamaçlarında ilk defa Erken Demir Çağı'na tarihlenen seramik parçaları tespit edilmiştir.²⁰ Arazi çalışmalarında ayrıca, seramik parçalarının bulunduğu alanlara yakın konumdaki akarsu yatakları ile diğer su kaynaklarından homojen dağılımlı kil örnekleri toplanmaktadır. Seramik örnekler ile orijinal kil örneklerin analiz sonuçlarının değerlendirilip yorumlanmasıyla bölgedeki MÖ 1. binyıl seramik üretiminin yerel olup olmadığı açıklanmaya çalışılacaktır. Bu amaç doğrultusunda 2021 yılı arazi çalışmalarında Maçka, Akçaabat ve Beşikdüzü ilçelerinde kil örnekleri toplanmış durumdadır (Harita 1: 5-6, 8-9, 11, 49).

5. 2021 Yılı Arazi Çalışmalarında İncelenen Diğer Alanlar

5.1. Beşikdüzü İlçesi

Beşikdüzü ilçesi, Bayırköy Mahallesi'nin batısında, Beşikdağı Teleferik Tesisleri'nin 300 m kadar kuzeydoğusundaki yamaçta, yerel halkın Kapılıkaya Mağarası olarak adlandırdığı bir şapel (Harita 1: 34) bulunmaktadır.²¹ Yoldan yaklaşık 10 m kadar yükseklikteki şapelin girişi güneye bakmaktadır. Giriş kısmında kapı üstünde kayalık tavan yarım daire biçiminde işlenerek doğal bir saçak yapılmıştır. Kapının sağ ve sol kenarları da yan cepheler boyunca eğimli bir biçimde işlenmiş ve kilisenin girişi kaya yüzeyinde belirgin hale getirilmiştir. Giriş kayalık yüzeyin dikey bir dikdörtgen biçimde işlenmesi ile oluşturulmuştur. Şapel doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı, beşik tonoz şeklinde işlenmiş tavanlı tek bir nef ve at nalı biçimli bir apsise sahiptir. Nefi bir çerçeve gibi çevirecek biçimde yapının zemini orta bölüme göre yükseltilmiştir. Zeminde defineci çukurları ve hafriyat birikintisi bulunmaktadır. Şapel nefinin güneydoğu üst köşesinde, güneybatı ve kuzeybatı alt köşelerinde fresk izleri görülebilmektedir. Apsisin sol tarafından kayalık yüzeye açılmış yarım daire biçimli tek bir niş bulunmaktadır. Apsisin doğu ucunda kare biçimde oyulmuş bir pencere açıklığı vardır.

Beşikdağı'nın 500 m kadar kuzeybatısındaki bir yamaçta seramik parçalarının olduğuna dair bir duyum üzerine alanda incelemeler yapılmış, alanda az sayıda amorf seramik parçası tespit edilmiştir (Harita 1: 36).²²

Gürgenli Mahallesi'nin kuzeyindeki bir yamaçta Fırın Kıranı olarak adlandırılan bir mevkide, yol kenarındaki bir anakaya parçasının işlenmesi sonucu oluşturulmuş ve olasılıkla bölgede şarap ve/veya şıra yapımında kullanılmış bir kaya işliğinde incelemeler yapılmıştır (Harita 1: 37).

Beşikdüzü ilçesi, Oğuz Mahallesi'nin Gıran Mevkii'nde, kuzey-güney doğrultulu sırtın doğu yamacının altında, yan yana konumlanmış, volkanik yapılı anakayaya oyulmuş sarnıç kalıntıları (kaya küpleri) tespit edilmiştir (Harita 1: 40). Basit ağız kenarlı ve küresel gövdeli bu oluşumlar zaman içinde aşındığından gövde kesitleri olduğu gibi görülebilmektedir. Kaya küplerinin ağız çevresine kazınmış olan oluklar küp içine yağmur suyu dökülmesini önlemek için yapıldığı anlaşılmaktadır. Yamaç eğimine uygun biçimde yan yana sıralanan kaya küplerinin önünde oyulan tekneler bir kanal ile birbirine bağlanmaktadır. Bölge halkı tarafından bu kaya küplerinin eskiden şarap yapımı için kullanıldığı ifade edilmekte, sağlam olanların dibinde üzüm çekirdekleri bulunduğu söylenmektedir.

5.2. Vakfıkebir İlçesi

Vakfıkebir ilçesine bağlı Çamlık Mahallesi'nin batısındaki kayalık yamaçta bulunan ve Petro-mida adı verilen kaya kilisesinde incelemeler yapılmak istenmiş ancak kiliseye giden yolların zamanla kapanmış olması nedeniyle alana ulaşılamamıştır.

²⁰ Çalışkan Akgül, vd., 2020; Çalışkan Akgül, 2020a.

²¹ Sümerkan ve Okman, 1999: 198-199; Kılıç, 2017: 346-347.

²² Kılıç, 2017: 346.

5.3. Şalpazarı İlçesi²³

Şalpazarı ilçesine bağlı Dereköy Mahallesi'nin güneyinde, bir evin bahçesinde doğal kayalığın oyulmasıyla oluşturulmuş yapay bir mağara görünümündeki bir kaya odasında incelemeler yapılmıştır (Harita 1: 42). Ev sahibinin verdiği bilgiye göre 60-70 yıl kadar önce giriş kısmı taş bir kapak ile örtülü olan bu kaya odası içinden iki çuval dolusu insan kemiği çıkarılmıştır. Bu anlatıya göre bir mezar odası olduğu anlaşılan kaya odasının girişi tam bir daire biçiminde oyulmuştur. İç mekân arka duvara doğru uzayan dikdörtgen bir görünüme sahiptir. Arka ve yan duvarlar zemine doğru eğimli oyulmuştur. Duvarlarda kayanın, ucu sivri bir aletle kazıldığını gösteren işçilik izleri görülmektedir.

Dereköy Mahallesi'nin güneybatısında, Buruklu mevkiindeki kaya sığınağı benzeri bir yerde, volkanik anakaya içine oyulmuş bir başka mekân daha incelenmiştir (Harita 1: 43; Resim 8). Buradaki kaya odası, kayalık üstte ileri doğru çıkıntı yaptığından, yukarıdan akan suyun tahribatından korumaktadır. Mekânın girişi doğuya bakmaktadır. Giriş ile ana mekân arasındaki kapı açıklığı, kiriş benzeri kabartılar sayesinde ayırt edilebilmektedir. Ancak kiriş en iyi kapı açıklığının sol alt ve sağ üst kısımlarında takip edilebilmektedir; geri kalan kısımları tahrip edilmiştir. Enine yerleştirilmiş dikdörtgen formlu ön giriş 1,2 x 3 m, gerideki ana mekân ise 2,1 x 2,75 m boyutlarındadır. Girişin sağ ve sol yan yüzlerine zeminden tavana kadar oyularak derinlik verilmiştir. Duvarlarda kayanın sivri uçlu bir aletle kazıldığını gösteren izler görülmektedir. Duvarlarda herhangi bir mimari eleman yoktur. Ana mekânda yan duvarlar 2,1 m yüksekliktedir. Hafif eğimli bir beşik çatı görünümündeki tavanın yüksekliği mekânın ortasında 2,5 metreye ulaşmaktadır. Arka duvarın üst kısmından başlayıp ana mekân ile girişi ayıran kiriş benzeri çıkıntıya kadar devam eden bu tavan biçimi iç mekânda üçgen bir alınlık meydana getirmektedir. Ön girişin tabanı ile ana mekânın tabanı aynı yüksekliktedir. Çevrede yapılan detaylı incelemeye karşın buradaki odanın işlevi ve ne zaman yapıldığı konusunda herhangi bir bilgi elde edilememiştir.

Şalpazarı ilçe merkezinin kuzeybatısındaki yamaçta Kireç Mahallesi sınırları içerisinde bir evin bahçesinde, Dereköy'deki mezar odasını andıran iki adet kaya oyuğu daha tespit edilmiştir (Harita 1: 44). Aralarında yaklaşık 3 m mesafe olan kaya odalarının ağız kısımları kısmen toprakla dolmuştur. Bu nedenle yapısı tam olarak anlaşılabilen girişlerin üst kısmının yarım daire biçiminde olduğu görülmüştür. Oda içleri toprak dolu olduğundan detaylı inceleme yapılamamıştır.

Doğancı Mahallesi'nin güneyinde Arpalık olarak adlandırılan mevkiinde kayalık zemine açılmış iki kaya küpü bulunmaktadır (Harita 1: 45-46). Birbirinden yaklaşık 1 m uzaklıkta olan kaya küplerinin ağız çapları 0,5 m, içleri ise küreseldir. Ağız çevresinin yakın geçmişte betonla çevrildiği görülmüştür. Bu alanın yaklaşık 80 m kadar güneydoğusunda benzer bir kaya küpü daha vardır.

²³ Şalpazarı ilçesinde incelenen yerleri yüzey araştırması ekibine gösteren Fen öğretmeni Yücel Koç'a teşekkür ederiz.

Resim 8. Şalpazarı Dereköy Mahallesi Kaya Mezarı, doğudan görünüm

Sonuç

Trabzon 2021 yılı arazi çalışmalarında, Maçka ile Beşikdüzü arasındaki bölgede 49 adet buluntu yeri incelenmiştir. Saptanan yontmataş ve çanak çömlek buluntu gruplarının ön incelemeleri sonucunda çalışma sahasında Paleolitik Çağ, Erken Demir Çağı, Roma Çağı ile Doğu Roma dönemi ve Osmanlı dönemlerine tarihlenen çeşitli arkeolojik buluntular ve mimari kalıntılar tespit edilmiştir.

Düzköy (Koskarlı Mağarası ve Kale I Mağarası) ve Tonya (Kaledere Batı Mağarası) ilçelerinde saptanan yontmataş buluntu grupları bölge prehistoryası için zengin bir repertuar sunmakta ve bölgeden elde edilen ilk veriler olması sebebiyle de büyük bir önem taşımaktadır. Her iki mağara farklı ilçelerde konumlanmış olsa da aslında birbirine oldukça yakın iki vadide yer almaktadır. Güneyden kuzeye akan akarsuların oyduğu bu vadiler aynı zamanda iç bölgeleri sahile bağlamaktadır. Trabzon'da 2018 yılından itibaren yapılan araştırmalarda çok sayıda mağara ve kaya sığınağı belgelenmiş, ancak yontmataş buluntu ele geçen mağaraların pek fazla olmadığı saptanmıştır. Bu tür buluntular veren mağaralar coğrafi bakımdan ortak özellikler göstermektedir. Kayda geçen her üç mağara da deniz seviyesinden yaklaşık 1000 m yükseklikte, önünden geçen derelerden ise yaklaşık 20-60 m yüksekte, ulaşımının kolay olduğu alanlarda konumlanmaktadır. Buluntular üzerindeki incelemeler devam etmekle birlikte, Kaledere Batı Mağarası'nda ele geçen Mousterian ucun tipolojik açıdan en yakın benzerleri Kafkasya Orta Paleolitik sonları ile Üst Paleolitik başlarına tarihlendirilen litik buluntular içinde tespit edilebilmektedir.²⁴

2019 yılında saptadığımız Kalecik (Mile) Kalesi'nin 2021 yılı arazi çalışmalarında yeniden ziyaret edilmesi, Erken Demir Çağı'na tarihlenen seramik buluntu sayısının artmasını sağlamıştır. Yeni seramik buluntular Trabzon bölgesinin Erken Demir Çağı'nda kuzeydoğu Anadolu ve

²⁴ Golovanova ve Doronichev, 2003; 2020.

Kafkasya ile bağlantısı olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum, Paleolitik Çağ'da saptanan Kafkasya bağlantısının binlerce yıl sonra da devam ettiğini kanıtlamaktadır.

2021 yılında Trabzon'un batı sınırındaki Şalpazarı ilçesinde kaya mezarları tespit edilmiştir. Anakayanın işlenmesi ile yapılan bu mezarlar mimari plan bakımından iki farklı türde karşımıza çıkmaktadır. Birinci grup dairesel tek bir oda ve kubbe tavanlı bir yapıya sahipken, diğeri ön giriş, kapı açıklığı ve ana odadan oluşan, beşik çatılı bir yapıya sahiptir. İçlerinde herhangi bir buluntunun ele geçmemesi, tarihlenmeyi zorlaştırmaktadır. Mimari özellikler bakımından farklılıkların kronolojik farklılığı yansıtabileceği durumu da göz önünde bulundurulmaktadır. Anadolu'da tek ya da çok odalı kaya mezar geleneği MÖ 1. binyıldan itibaren görülmektedir. Ancak Doğu Anadolu Bölgesi kaya mezar geleneği içindeki tek odalı kaya mezarların Hellenistik - Roma dönemine tarihlenmesi gerektiği önerilmektedir.²⁵ Örneğin Gümüşhane'de saptanan tek odalı kaya mezarlar Roma Dönemi'ne tarihlendirilmiştir.²⁶

Çalışma bölgesinde incelenen kalelerin tarihlenmesinde çoğunlukla Roma, Doğu Roma ve Osmanlı dönemleri ön plana çıkmaktadır. Araştırmalarımızda saptadığımız en önemli olgu, Akçaabat ilçesinde Kaleönü Kalesi (Doğu Roma ve Osmanlı), Beşikdüzü ilçesinde Yumrutepe (Geç Roma ve Doğu Roma) ve Maçka ilçesinde ise Kalecik Kalesi'nde (Erken Demir Çağı, Roma ve Doğu Roma) saptandığı gibi, yerleşme alanlarının uzun süre kullanılmasıdır. Özellikle Roma ve Doğu Roma dönemlerinde, yerleşme sistemi bakımından ortak ölçütlerin göz önünde bulundurulduğu anlaşılmaktadır. Trabzon ilinde, sadece tarih öncesi dönemler bakımından değil, Hellenistik, Roma ve Doğu Roma/Osmanlı dönemleri bakımından da yeni araştırmalara ihtiyaç duyulduğu açıktır. Roma yol sistemi ile ilgili veriler bölgede çok sınırlı bir alandan gelmekte²⁷ ve buralarda yol ağının günümüzde olduğu gibi vadi boyunca devam ettiği anlaşılmaktadır. Söz konusu dönemlerle ilişkilendirilen pek çok kale ve gözetleme kulesi de bu vadilerden rahat ulaşılabilir ve vadileri kontrol edebilecek hâkim noktalara inşa edilmişlerdir. Bu ölçütlerin dışında farklı özelliklere sahip yerler, ilk kez 2018 yılı çalışmaları sırasında kaydedilen Horhor ve Sumaha'dır.²⁸ Her iki yer de 2021 yılında yeniden ziyaret edilmiş ve insansız hava aracı ile belgelenmiştir. Söz konusu iki alan Maçka ilçesinde genelde Roma ve Doğu Roma dönemi kalelerinin bulunduğu alanlardan daha yüksekte yer almakta (1500 m ve üzeri) ve Sumaha ile Horhor'u birbirine bağlayan yol ise sırt üzerinden devam etmektedir.

Tüm bu veriler ışığında Trabzon'daki arkeolojik yüzey araştırması önümüzdeki yıllarda da devam edecektir.

Teşekkür

2021 yılı Eylül ayında gerçekleştirilen Trabzon ili yüzey araştırmasının üçüncü sezonu, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izni (YA016101(2018)) ve Karadeniz Teknik Üniversitesi ve aynı üniversitenin BAP birimi (Proje kodu: SAT-2020-8417), Trabzon Büyükşehir Belediyesi, Düzköy Kaymakamlığı, Trabzon Mimarlar Odası ve Artvin Çoruh Üniversitesi'nin maddi destekleri ile gerçekleştirilmiştir. Geç dönem çanak çömlek buluntuların tanımlanmasında sayın Dr. Gülseren Kan Şahin'e ve yontmataş buluntuların incelenmesinde sayın Arş. Gör. Didem Turan'a verdikleri destek ve yardımlar için çok teşekkür ederiz. Oldukça zorlu bir arazide özverili çalışmalarından dolayı 2021 yılı TYAP ekip üyelerinin her birine teşekkürü bir borç biliriz. Son olarak öneri ve tavsiyeleri ile bu yazıya katkı sağlayan anonim hakemlere teşekkür ederiz.

²⁵ Köroğlu 2008: 32.

²⁶ Çiğdem 2005; Çiğdem ve Öztürk 2006.

²⁷ Miller, 1916: 681; French, 2016.

²⁸ Çalışkan Akgül, vd., 2019-2020.

KAYNAKÇA

- Apakidze, Joni (2009), *Die Spätbronze- und Früheisenzeit in West- und Zentralkaukasien: Chronologische Studien zur Kolchis-Kultur 1600-700 v.Chr.* Rahden/Westfalen: Verlag Marie Leidorf.
- Bordes, François (1961), *Typologie du Paléolithique Ancien et moyen*. CNRS, Paris.
- Çalışkan Akgül, Hülya – Kılıç, Sinan – Demirel, Serkan (2019), “Trabzon İli Protohistorik Dönem (Kalkolitik ve Tunç Çağları) Yüzey Araştırması 2018 Yılı Ön Sonuçları”, *37. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 2, 17-21 Haziran 2019 Diyarbakır, 253-276.
- Çalışkan Akgül, Hülya – Kılıç, Sinan – Demirel, Serkan – Yılmaz, Erkan (2019-2020), “Trabzon İli Protohistorik Dönem Yüzey Araştırması-2019”, *Türk Eskiçağ Enstitüsü Haberler*, 45, 67-73.
- Çalışkan Akgül, Hülya (2020a), “Doğu Karadeniz Dağlarında Erken Demir Çağı Varlığına İlişkin Yeni Buluntular”, *Anadolu Araştırmaları*, 23, 91-111.
- Çalışkan Akgül, Hülya (2020b), “Sis İçinde Tarih: Trabzon Yüzey Araştırması”, *Aktüel Arkeoloji Dergisi*, 73, 70-81.
- Çalışkan Akgül, Hülya ve Dinçer, Berkay (2021), “Koskarlı Cave: The First Late Pleistocene/Early Holocene Site in the Eastern Black Sea Region of Turkey”, *Archaeological Research in Asia*, 27. <https://doi.org/10.1016/j.ara.2021.100306>.
- Çiğdem, Süleyman (2005), “Gümüşhane/Şiran-Kadıçayırı Kaya Mezarı”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5/35, 97-104.
- Çiğdem, Süleyman ve Öztürk, Nurettin (2006), “Gümüşhane/Şiran-Araköy Kaya Mezarı Kompleksi”, *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, 121, 31-38.
- Dolukhanov, Pavel M. (1997), “Prehistoric Rock-Shelters in Northeastern Turkey”, *Anatolian Studies*, 13, 17.
- French, David H. (2016), *Roman Roads & Milestones of Asia Minor: Vol. 4 The Roads. Fasc. 4.1 Notes On The Itineraria*, British Institute at Ankara Electronic Monograph 10.
- Golovanova, Liubov V. ve Doronichev, Vladimir B. (2003), “The Middle Paleolithic of the Caucasus”, *Journal of World Prehistory*, 17/1, 71-140.
- _____ (2020), *Environment, Culture and Subsistence of Humans in the Caucasus between 40,000 and 10,000 Years Ago*, Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.
- İlgezdi Bertram, Gülçin ve Bertram, Jan K. (2013), “Udabno – Eine erste Zusammenfassung der Ausgrabungs- und Prospektionsergebnisse nach Abschluss der Feldarbeiten”, *Austausch und Kulturkontakt im Südkaukasus und seinen angrenzenden Regionen in der Spätbronze-/Früheisenzeit* (ed. Mehnert, A., G. Mehnert, S. Reinhold), Langenweissbach: Beier&Beran, 87-121.
- Inizan, Marie Louise - Reduron Ballinger, Michele - Roche, Helene - Tixier, Jacques (1999), *Technology and Terminology of Knapped Stone*, Nanterre: CREP.
- Kılıç, Sinan (2016), “Livioipilis’den Şarlı’ya Beşikdüzü’nün Tarihi Coğrafyası”, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 20, 9-44.
- _____ (2017), “Ağasar Vadisi ve Çevresindeki Arkeolojik Kalıntılar”, *Şalpaazararı Tarih-Kültür-İnsan*, (Ed. Veysel Usta), Trabzon: Serander Yayınları, 335-360.
- Köroğlu, Kemalettin (2008), “Urartu Kaya Mezar Geleneği ve Doğu Anadolu’daki Tek Odalı Kaya Mezarlarının Kökeni”, *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, 127, 21-38.

Mconchie, Matasha (2004), *Archaeology at the North-East Anatolian Frontier, V: Iron Technology and Iron-Making Communities of the First Millenium BC*. Ancient Near Eastern Studies, Supplement 13, Louvain: Peeters.

Miller, Konrad (1916), *Itineraria Romana: Römische Reisewege an der Hand der Tabula Peutingeriana*, Verlegt Von Strecker Und Schröder In Stuttgart.

Sümerkan, M. Reşat ve Okman, İ. (1999), *Kültür Varlıklarıyla Trabzon*, 1, Trabzon: Trabzon Valiliği Yayını.

Şenyurt, S. Yücel (2005), *Büyükardıç. Doğu Anadolu'da Bir Erken Demir Çağı Tepe Yerleşkesi*, Ankara: Gazi Üniversitesi Yayını.

Tylecote, R. F. (1981), "Iron Sands from the Black Sea", *Anatolian Studies*, 31, 137-139.

Wagner, Günther - Öztunalı, Önder - Eibner, Clemens (1989), "Early Copper in Anatolia: Archaeometallurgical Field Evidence", *Old World Archaeometallurg, Der Anschnitt Beiheft*, 7, Bochum Deutsches Bergbau-Museums, 299-306.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı: Yazarlar makaleye eşit oranda katkı sağlamış olduklarını beyan eder.

Çıkar Çatışması Beyanı: Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.